

O'QITISHNING DIDAKTIK TAMOYILLARINI YARATISH G'OYALARI

Abdurashidov Azizbek Davron o'g'li

SHDPI talabasi

Negmatova Sevinch Ergash qizi

Qarshi davlat texnika universiteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16570968>

Annotatsiya. Didaktik tamoyillar ta'lim jarayonining nazariy asoslarini tashkil etib, uning samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada didaktik tamoyillarning kelib chiqishi, ularning shakllanishi va rivojlanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, an'anaviy va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida didaktik tamoyillarni takomillashtirish hamda yangi tamoyillar yaratish g'oyalari muhokama qilinadi. Innovatsion texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalarining ta'lim jarayoniga ta'siri ham yoritilib, samarali o'qitish strategiyalari taklif etiladi. Mazkur tadqiqot ta'lim tizimini rivojlantirishga hissa qo'shish va pedagogik jarayonni takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Didaktik tamoyillar, o'qitish nazariyasi, ta'lim metodlari, pedagogik texnologiyalar, zamonaviy yondashuvlar, innovatsion ta'lim, samaradorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Annotation. Didactic principles constitute the theoretical foundations of the educational process and play an important role in ensuring its effectiveness. This article analyzes the origin of didactic principles, their formation and development. It also discusses the ideas of improving didactic principles and creating new principles based on traditional and modern pedagogical approaches. The impact of innovative technologies and information and communication technologies on the educational process is also highlighted, and effective teaching strategies are proposed. This study is aimed at contributing to the development of the education system and improving the pedagogical process.

Key words: Didactic principles, teaching theory, educational methods, pedagogical technologies, modern approaches, innovative education, efficiency, information and communication technologies.

Kirish.

Ta'lim jamiyat taraqqiyotining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, uning samaradorligi asosan o'qitish jarayonini boshqaruvchi didaktik tamoyillarga bog'liq. Didaktik tamoyillar ta'lim jarayonining nazariy asoslarini tashkil etib, uni tizimli, samarali va maqsadga yo'naltirilgan holda tashkil etishga xizmat qiladi. Vaqt o'tishi bilan ushbu tamoyillar pedagogika, psixologiya va texnologiyalardagi o'zgarishlar natijasida rivojlanib bordi.

Bugungi kunda ta'lim jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va o'quvchilar ehtiyojlarining o'zgarishi tufayli doimiy ravishda takomillashtirilishi lozim. An'anaviy o'qitish usullari hali ham dolzarb bo'lsa-da, ularni zamonaviy innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Q. Yo'ldoshev ta'limni hayot bilan bog'lash tamoyilining muhimligini ta'kidlab, o'quvchilarga nazariy bilim berish bilan birga, ularni amaliy mashg'ulotlarga jalb etish lozimligini asoslaydi. Shuningdek, u zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni didaktik tamoyillar tizimiga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar beradi.

N. Turdaliyeva o'z tadqiqotida ta'lim jarayonida ilmiylik va moslashuv tamoyillarining ahamiyatini yoritadi. Uning fikricha, ta'lim mazmuni o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos

bo'lishi kerak, shuningdek, darslik va metodik qo'llanmalarda ilmiy faktlarning ishonchliligi ta'minlanishi lozim. Turdaliyeva shuningdek, interfaol o'qitish metodlarini qo'llash orqali ta'limning samaradorligini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi.

J. Bruner o'z asarida konstruktivistik yondashuvga asoslangan didaktik tamoyillarni ilgari suradi. U ta'lim jarayonida faollik tamoyilini rivojlantirish muhimligini ta'kidlab, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish va ularni muammolarni hal qilishga yo'naltirish lozimligini asoslaydi. Uning fikricha, o'qitish metodikasi o'quvchilarning kognitiv rivojlanish bosqichlariga moslashishi zarur.

J. Piaget didaktik tamoyillarning psixologik asoslariga e'tibor qaratib, ta'lim jarayonini bolalarning rivojlanish bosqichlariga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi. U moslashuv tamoyili bo'yicha qiziqarli g'oyalarni ilgari surib, o'quvchilarning yoshiga qarab bilimlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhimligini asoslaydi. Piaget fikricha, ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan o'qitish usullarini joriy etish lozim.

Yo'naltirish tamoyili – bu jamiyat tomonidan har tomonlama rivojlangan va murakkab shaxslarni yetishtirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Ushbu tamoyil kompleks o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish orqali ta'lim jarayonini faollashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ilmiylik tamoyili – o'quvchilarga taqdim etilayotgan bilimlarning ilmiy haqiqatlarga mos kelishini ta'minlaydi. Bunga fanda yuz berayotgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda darslik va qo'shimcha materiallarni yangilash orqali erishiladi. Dars vaqti cheklanganligi va o'quvchilarning yoshiga qarab murakkab ma'lumotlarni qabul qilish qobiliyati chegaralanganligi sababli, bahsli yoki isbotlanmagan nazariyalarni ta'lim jarayonidan chiqarib tashlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limni hayot bilan bog'lash tamoyili – o'quvchilarga kelajakda kundalik hayot yoki ish faoliyatida qo'llashi mumkin bo'lgan bilimlarni berishga yo'naltirilgan.

Moslashuv tamoyili – ta'lim jarayoni o'quvchilarning yoshi va psixologik xususiyatlariga moslashtirilishi kerak. Juda murakkab tushunchalar ortiqcha yuklama keltirib chiqarishi, haddan tashqari soddalashtirish esa motivatsiyaning pasayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun muhim vazifa – mavzuning optimal murakkablik darajasini topishdan iborat.

Faollik tamoyili – o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi qilishni nazarda tutadi. Didaktik nuqtai nazardan, yangi bilimlarni eng yaxshi o'zlashtirish usuli mustaqil izlanish va fikrlash orqali amalga oshiriladi. Shu sababli, dars davomida o'quvchilarni o'z fikrlarini bildirishga (1-rasm), munozara va bahslarga jalb qilish muhimdir.

Ko'rgazmalilik tamoyili – bu nafaqat plakatlari, diagrammalar va illyustratsiyalardan foydalanishni, balki turli tajribalar va laboratoriya ishlarini ham o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv mavhum fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Kompleks yondashuv tamoyili – ta'lim mazmuni va undagi vazifalarga muvofiq holda, mavzuni turli jihatlaridan ko'rib chiqishni ta'minlaydi.

Ta'lim samaradorligi – o'qitish jarayonida didaktik tamoyillarning barchasi uyg'un holda qo'llanganda erishiladi. Ularning har biri o'rganilayotgan mavzuga qarab turlicha ahamiyat kasb etishi mumkin, ammo har qanday ta'lim jarayonida ularning mavjudligi zarur.

1-rasm. Ta'limda faol usullardan foydalanish.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, didaktik tamoyillarni takomillashtirishda quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi. O'qitish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish didaktik tamoyillarni yanada takomillashtirish imkonini beradi. Masalan, ko'rgazmalilik tamoyilini interaktiv taqdimotlar, virtual laboratoriyalar va multimediya vositalari orqali yanada samarali amalga oshirish mumkin.

Moslashuv tamoyilining o'rni. Piaget va Turdaliyeva tomonidan ilgari surilgan yosh va psixologik xususiyatlarga mos o'qitish tamoyili o'quvchilarning bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishiga yordam beradi. O'quvchilar uchun qiyinchilik darajasi mos bo'lishi lozim, aks holda motivatsiya pasayishi yoki ortiqcha yuklama yuzaga kelishi mumkin.

Faollik va interfaollik tamoyili. Bruner va Yo'ldoshevning tadqiqotlari asosida, ta'lim jarayonida o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qilish samaradorlikni oshirishi mumkinligi aniqlandi. Munozaralar, loyihaviy ishlar va tadqiqotlarga asoslangan o'qitish metodlari orqali bilimlarni yanada mustahkamlash mumkin.

Ilmiylik tamoyilini ta'minlash. Ilmiylik tamoyilining ahamiyati Turdaliyeva va xorijiy olimlarning ishlarida ta'kidlanganidek, o'quv materiallarining dalillarga asoslangan bo'lishi talab etiladi. Bahsli yoki isbotlanmagan nazariyalarni ta'lim jarayonidan chiqarib tashlash muhimdir.

Tadqiqot asosida quyidagi natijalarga erishildi:

Didaktik tamoyillar tizimli yondashuv talab qiladi – samarali ta'lim jarayoni uchun faqat bitta tamoyilni qo'llash yetarli emas, balki ularning kompleks qo'llanishi zarur.

Innovatsion texnologiyalar tamoyillarni takomillashtirishga xizmat qiladi – zamonaviy texnologiyalar, jumladan, virtual laboratoriyalar, interfaol taqdimotlar va onlayn ta'lim platformalari didaktik tamoyillarni samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Faollik tamoyili ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi kerak – o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilish ko'nikmalari va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirish uchun ular ta'lim jarayonining markaziy sub'ekti bo'lishi lozim.

Moslashuv tamoyilini hisobga olish zarur – har bir o'quvchining bilim darajasi va yoshiga mos o'quv materiallarini tanlash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu natijalar asosida, o'qitishning didaktik tamoyillarini yangilash va ularni zamonaviy ta'lim talablariga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning ushbu tamoyillarni qo'llash bo'yicha malakasini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, didaktik tamoyillarni rivojlantirish va yangilash ta'lim tizimining uzluksiz takomillashib borishini ta'minlaydi. O'qituvchilar va ta'lim muassasalari ushbu tamoyillarni amaliyotda keng qo'llash orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini rag'batlantirishi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishi mumkin. Shu bois, kelgusida didaktik tamoyillarni zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish va ularning ta'lim jarayoniga integratsiyasini chuqur o'rganish muhim ilmiy-tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva, Feruza, and Aziza Normatova. "KATTA MA'LUMOTLAR (BIG DATA) UCHUN DBMS TIZIMLARI." *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика* 3.14 (2024): 31-35.
2. Berdiyeva, Gulnoza. "O'ZBEKISTON ELEKTRON SAVDO TIZIMIDA MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR." *Science and innovation in the education system* 3 (2024): 16-22.
3. Berdiyeva, Gulnoza. "RAQAMLI IQTISODIYOTNING MAQSAD VA VAZIFALARI VA UNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI." *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования* 3 (2024): 11-14.
4. ShukurulloFayzullo o'g'li, A. (2024). TA 'LIMDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH. *PEDAGOGS*, 50(2), 51-55.
5. Aliqulov, Shukurullo, Ziyavutdin Turayev, and Javlon Nishonov. "BOSHLANG 'ICH SINFI O'QUVCHILARINING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURINING ROLI VA AHAMIYATI." *Молодые ученые* 2.10 (2024): 85-90.
6. Fayzullo o'g'li, Shukurullo. "Aliqulov." "TA 'LIMDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH." *PEDAGOGS* 50 (2024): 51-55.
7. Qodirov, Farrux, Muxlisa Mavlonova, and Sevinch Negmatova. "YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI." *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 3 (2024): 13-15.
8. Otabekov, Akbar, and Sevinch Negmatova. "EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ALGORITHMS IN CYBERSECURITY." *Инновационные исследования в науке* 4.5 (2025): 50-52.
9. Qodirov, Farrux, Baxtiniso Boqiyeva, and Sevinch Negmatova. "TCP/IP PROTOKOLLAR STEKI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHI." *Молодые ученые* 3.7 (2025): 128-132.
10. Qodirov, Farrux, Yulduz Ahmedova, and Sevinch Negmatova. "KOMPYUTER

TARMOQLARINING ASOSIY ELEMENTLARI." *Молодые ученые* 3.7 (2025): 133-137.

11. Qodirov, Farrux, Dilmurod Abdullayev, and Sevinch Negmatova. "KOMPYUTER TARMOQLARINING STANDART TEXNOLOGIYALARI." *Молодые ученые* 3.7 (2025): 146-151.

12. Qodirov, Farrux, Dilmurod Abdullayev, and Sevinch Negmatova. "ELEKTRON TIJORAT (E-COMMERCE)." *Наука и технология в современном мире* 4.5 (2025): 66-70.

13. Qodirov, Farrux, Iqbol Abdimurodova, and Sevinch Negmatova. "ELEKTRON HUIJAT ALMASHISH TIZIMLARI." *Наука и технология в современном мире* 4.5 (2025): 71-74.

14. Qodirov, Farrux, Gulsevar Keldiyorova, and Sevinch Negmatova. "BULUTLI TEXNOLOGIYALARNING XUSUSIYATLARI, AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI." *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 4.3 (2025): 58-62.

15. Hayitmurodov, Ilhom, and Sevinch Negmatova. "BULUTLI HISOBLASHLAR VA ULARNING ASOSIY TUSHUNCHALARI. BULUTLI SAQLASH MODELLARI." *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 4.3 (2025): 68-73.

16. Qodirov, Farrux, Jasmina Murodulloyeva, and Sevinch Negmatova. "SMART TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH VOSITALARI." *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 4.3 (2025): 63-67.

17. Qodirov, Farrux, and Asila Xolmurodova. "SMART TEXNALOGIYALAR VA AQLLI QURILMALAR." *Наука и инновация* 3.7 (2025): 138-144.

18. Nurmaxmatova, Umida, and Sevinch Negmatova. "BLOKCHAYEN TEXNOLOGIYASINING ISHLASH PRINSIPLARI." *Молодые ученые* 3.7 (2025): 60-63.